

הסדר ביניים או הסדר קבע?

להבין את תוכנית ההתנתקות

:: יאיר רביב

נמצאים בתוכו היום, ב"יום שאחרי".

מה'בומרנג' ליתות וויסגלס'

ההסבר הראשון, שרווח בקרב הימין, וזכה לגיבוי עיתונאי בספרם של רביב דרוקר ועופר שלח 'בומרנג', גורס כי שרון יזם את תוכנית ההתנתקות כדי לשכנע את היועץ המשפטי שלא להעמידו לדין בפרשת 'האי היווני'. הגוון הסמי-קונספירטיבי של הסבר זה מקנה לו פופולריות בקרב עיתונאים.

אלא שאם שרון היה מעוניין בתוכנית ההתנתקות אך ורק כדי לחמוק מכתב האישום הרי שהיתה לו הזדמנות מצוינת לסגת ממנה: משאל מתפקדי הליכוד, שנערך מספר חודשים אחרי שהיועץ המשפטי החליט לא להגיש כתב אישום נגד שרון, היווה הזדמנות פז לשרון לרדת מהעץ.

חשוב לזכור בהקשר זה שהחלטתו של שרון להמשיך ולקדם את תוכנית ההתנתקות למרות הכשלון במשאל ערערה את הלגיטימציה של מהלכיו בציבור בכלל ובתוך הליכוד בפרט. מנקודה זו ואילך הלך שרון "על הקצה" תוך שהוא מסכן את המשך שלטונו. בשורה התחתונה - אי אפשר שלא לראות בתוכנית ההתנתקות מהלך ששרון מעוניין בו כשלעצמו, כחלק מאסטרטגיה כוללת, ומוכן לסכן עבורו את עתידו הפוליטי.

הסבר נוסף הוא ההסבר שמחזיקים בו מבקרי תוכנית ההתנתקות משמאל, ובראשם יוסי ביילין. לפי הסבר זה, תוכנית ההתנתקות היא תוכנית ימנית-ריאליסטית. שרון הבין כי מדינת ישראל לא תוכל להחזיק בכל השטחים שבירה. תוכנית ההתנתקות נוצרה כדי לעצב את גבולות ישראל באופן חד צדדי ומתוך מטרה לשמר בידי ישראל את מקסימום השטחים וההתנחלויות בגדה. מטרת תוכנית ההתנתקות היא, אם כן, למנוע דחיקת ישראל לגבולות '67, תוך שימור הפלשתינים בכועות מנותקות שאינן מאפשרות קיום בכבוד.

אמירה מתקופת המהפכה הצרפתית גורסת "רובספיריסטים! אנטי-רובספיריסטים! אנא אמרו לי מי היה רובספיר?". בפרפרזה ניתן לומר "תומכי התנתקות! מתנגדי התנתקות! אנא אמרו לי מהי תוכנית ההתנתקות?". מזמן לא היה מהלך מדיני-פוליטי כמו ההתנתקות שכל כך דרש הסבר להבנת ההיגיון שעומד מאחוריו, ושכל כך מעט הסברים ניתנו לו. כאן אציג כמה מההסברים שניתנו לתוכנית, אנסה להסביר מדוע לדעתי הם אינם מספקים ואציע הסבר לפענוח שלה.

תוכנית ההתנתקות היא אחד המהלכים המכריעים והמעצבים בהיסטוריה של מדינת ישראל. אלפי מאמרים נכתבו עליו, רובם המכריע נקט עמדה - האם אני בעד או נגד התוכנית? מיעוטם המבוטל הסביר - מהי תוכנית ההתנתקות? מדוע עוצבה כפי שעוצבה? לאן היא חותרת וממה היא מנסה להימנע? זאת למרות שדווקא תוכנית ההתנתקות "זועקת" להסבר.

בהתבוננות הראשונית ביותר ההתנתקות מנפצת את הדרך שבה אנחנו רגילים להתבונן על המערכת הפוליטית: התמיכה וההתנגדות לה חוצות את 'הימין' ו'השמאל' - בתוך המנהיגות הפוליטית הבכירה ובקרב בקהל הרחב - יש לה תומכים מימין ומשמאל ומתנגדים מימין משמאל. מדוע אריאל שרון, מנהיג ימני שנתפס פעמים רבות אף כימני קיצוני, הלך לתוכנית הכי מרחיקת לכת של החזרת שטחים מאז 1967? מדוע עשה את המהלך הזה באורח חד צדדי ולא בהסכם, תוך שהוא פותח בכך פתח להרבה מאוד התפתחויות בעייתיות (השתלטות החמאס וכדומה)?

בשורה התחתונה, כדי להסביר את ההתנתקות, צריך להבין מה הן האלטרנטיבות שעמדו בפני שרון, ומדוע בחר בתוכנית ההתנתקות, על יתרונותיה ומגבלותיה. להסבר זה יש כמובן משמעות שחורגת מעבר להבנת ההתנתקות - הוא מהווה מפתח להבנת שדה המאבק שאנחנו

אלא שאם שרון היה מעוניין בתוכנית ההתנתקות אך ורק כדי לחמוק מכתב האישום הרי שהיתה לו הזדמנות מצוינת לסגת ממנה: משאל מתפקדי הליכוד, שנערך מספר חודשים אחרי שהיועץ המשפטי החליט לא להגיש כתב אישום נגד שרון.

אם תוכנית ההתנתקות היא התוכנית שתשאיר את מקסימום ההתנחלויות בידי ישראל, והאלטרנטיבה לתוכנית היא לחץ בינלאומי שיביא לפינוי כל השטחים - מה פשר המחלוקת החריפה בתוך הימין?

יצירת מציאות של יחסי חזקים ושלוש היא עניין לתהליך ארוך, שבמרכזו עומדות שאלות "קטנות", יומיומיות, של יחסים כלכליים, שיתופי פעולה בין ארגונים וחברות, שיקום הפליטים ועוד

מה היעד האסטרטגי של שרון ומה האלטרנטיבה שעמדה מולו? שלושת המרואיינים מציירים בנושא זה תמונה דומה. שלושתם מצביעים על השאלה האם ללכת להסדר קבע או להסדר ביניים כשאלה המרכזית שעומדת בפני ישראל היום. מנקודת מבט זו, אריאל שרון מעוניין בהסדר ביניים ומתנגד בחריפות להליכה להסדר קבע.

תא"ל (מיל.) עיבל גלעדי הינו האחראי על יישום תוכנית ההתנתקות במשרד ראש הממשלה, ונחשב לאחד מהוגי ואדריכלי תוכנית ההתנתקות. בראיון הוא מסביר את תפיסת הסכם הביניים, שעמדה בבסיס תוכנית ההתנתקות:

"מושג המפתח הוא זמן. אין בשלות להגיע היום להסדר קבע במהלך אחד. רק לאורך זמן תצמח הנהגה פלסטינית שאיתה יהיה ניתן לדון על סיום הסכסוך. על כן לא נכון לנסות להגיע להסדר קבע בטרם עת. יש לנקוט בצעדים ממשיים בשטח אשר יעצבו מחדש את המציאות, יצמצמו את החיכוך ויפחיתו את העוינות. יש להתחיל תהליך ממושך אשר כל צעד בו יכשיר את התנאים לצעד הבא. רק בסופה של דרך זו יהיה ניתן לנסות להתמודד עם שאלות היסוד של הסכסוך" ('חלוקת הארץ', עמ' 92)

אפרים הלוי מחדד תפיסה זו ומסביר: "כל נסיון להגיע להסדר קבע בטרם עת יוביל למשבר מדיני ולשפיכות דמים".

את האלטרנטיבה - תפיסת הסדר הקבע - מביא יוסי ביילין: "[...] כדי להימנע מבנייתם של תהליכים המייצרים שקט זמני ומזוייף, חייבים לחזור ולהתמודד עם שאלות היסוד של התהליך המדיני. חייבים להגיע להסדר קבע מיד" (שם, עמ' 43)

הסבר זה, בקווים כלליים, משותף לדב וויסגלס, יועצו של שרון, ליוסי ביילין ולשמאל הקיצוני. השאלה שעולה מהסבר זה היא שאלת ההתנגדות בימין: אם תוכנית ההתנתקות היא התוכנית שתשאיר את מקסימום ההתנחלויות בידי ישראל, והאלטרנטיבה לתוכנית היא לחץ בינלאומי שיביא לפינוי כל השטחים - מה פשר המחלוקת החריפה בתוך הימין? מדוע לא מתיישר כל הימין מאחורי שרון, לפחות במעשים הממשיים? האם הפער הוא פער בהבנת המציאות? האם שרון קורא את המציאות בצורה ריאלית בעוד היתר שבויים באידיאולוגיה? או שמא שרון הוא הימני האמיתי, בעוד אפי איתם, עוזי לנדאו ובנימין נתניהו שותפים ליוסי ביילין במעשים שיביאו את ישראל לגבולות '67?

ההסבר האחרון שאביא כאן, לפני שאעבור להציג את ההסבר שלי, גורס כי החלופה הריאלית שעמדה בפני אריאל שרון היתה המשך הסטטוס-קוו של עימות אלים כפי שהכתיב ערפאת בעודו בחיים. מטרת תוכנית ההתנתקות (והסיבה לאופיה החד צדדי), היתה לשבור את "זכות הוטו" שהיתה בידי ערפאת על כל פריצת דרך במציאות העקובה מדם. היא אמורה לייצר בעזה שטח שבו יוכלו לצמוח כוחות אלטרנטיביים לערפאת.

אף כי יש בהסבר זה יסודות נכונים לדעתי, הוא אינו מספק. האם שרון היה הולך למהלך אסטרטגי כל כך מרחיק לכת על סמך הימור שאת השליטה ברצועה יתפסו כוחות מתונים ולא החמאס? גם אם בנקודת המוצא של הסבר זה יש הרבה מן האמת, הוא אינו מספק ונדרש הסבר רחב יותר כדי להבין את התוכנית.

שורש המחלוקת: הסדר קבע מול הסדר ביניים

לקראת ביצועה של תוכנית ההתנתקות פרסם העיתונאי ארי שביט מ'הארץ' את הספר 'חלוקת הארץ' שבו הביא ראיונות עם דמויות מרכזיות מהזירה הפוליטית והציבורית בישראל. לשלושה מהראיונות בספר יש ערך מיוחד דווקא עכשיו, משום שהמרואיינים באים מתוך המטבח הפוליטי המצומצם של שרון, שגיבש את תוכנית ההתנתקות: דב וויסגלס, עיבל גלעדי ואפרים הלוי.

כמובן שיש לגשת לטקסטים הללו בזהירות שהרי אלה טקסטים פוליטיים מובהקים. למרות הסתייגות זאת, דומני שקריאה ביקורתית זהירה בדברי השלושה יכולה לספק תובנות חשובות. עמדתו המיוחדת של הלוי, שהתפטר מתפקידו בראשות המועצה לביטחון לאומי, מסייעת לקריאה זו.

שאלות גדולות ושאלות קטנות

התיזום

האם אנו מעוניינים לקבל שלטון פלסטיני עריץ של שחיתות וטרור שמשמר חברה פלסטינית של עוני ומצוקה כפרטנר למשא ומתן?

לדברי הלוי, הבינו בישראל כי מפת הדרכים ממלכת את ישראל בסדר קבע כפוי. בעקבות כך נהגתה תוכנית ההתנתקות, כדבריו, "לא כדי להינתק מעזה, אלא להתנתק ממפת הדרכים."

התפיסה של הסדר ביניים גורסת שהשאלה העיקרית אינה היכן יעבור הגבול, אלא מה יהיה אופיו: האם יהיה זה גבול של סכסוך ומלחמה קרה או גבול שלום ויחסי דו-קיום. יצירת מציאות של יחסי דו-קיום ושלום היא עניין לתהליך ארוך, שבמרכזו עומדות שאלות "קטנות", יומיומיות, של יחסים כלכליים, שיתופי פעולה בין ארגונים וחברות, שיקום הפליטים ועוד. הנרי קיסינג'ר הסביר את ההיגיון שעומד מאחורי תפיסת הסדר הביניים בראיון ל-CNN לאחר רצח רבין: "שני הצדדים צריכים ללמוד את הדקדוק של הדו-קיום" (תרגום חופשי), ודבר זה לא נעשה ביום אחר, אלא בתהליך ארוך ומדורג. זאת היתה התפיסה שקיסינג'ר הביא בהספדו לרבין.

ההבדל בין תפיסת הסדר הקבע לתפיסת הסדר הביניים טמון בהבדל בין השאלות שכל אחד מההסדרים עוסק בהם. דווקא ל"שאלות הגדולות" והרגישות שבהן עוסק הסדר הקבע, יש השפעה קטנה מאוד על חיי היום יום, על המבנה של כל אחת מהחברות. "השאלות הקטנות" הן השאלות המשמעותיות לאדם ולחברה. הן שאלות שדורשות לחולל שינוי עומק בכל אחת מהחברות ומתוך כך לעצב יחסים חדשים בין העמים.

לכן כדאי לשאול את מניפי דגל 'הסדר הקבע': האם ניתן להגיע להסכם יציב על השאלות הרגישות ביותר של הסכסוך, כאשר בין הצדדים שוררים תהומות שנאה וכאשר בחברה הפלסטינית שוררת אנרכיה שהרשות אינה מסוגלת לכפות עליה את מרותה? האם אנו מעוניינים לקבל שלטון פלסטיני עריץ של שחיתות וטרור שמשמר חברה פלסטינית של עוני ומצוקה כפרטנר למשא ומתן? האם אנחנו מעוניינים בפרטנר שיש לו אינטרס תמידי למקד את תשומת הלב בשאלות כמו הר הבית כדי להפנות את תשומת הלב מהביקורת הפנימית על המצוקה והשחיתות בתוך החברה הפלסטינית? תפיסת הסדר הביניים היא תפיסה שתובעת שינוי עומק בשתי החברות, על מנת ליצור חברות שחיות זו לצד זו בחיי רווחה, דו-קיום ושלום. לעומתה תפיסת הסדר הקבע, "הרדיקלית" יותר לכאורה, היא תפיסה שמשמרת למעשה את הסדר הקיים ובתוך כך את הסכסוך בין העמים.

זו המחלוקת הריאלית שעומדת היום על סדר יומה של מדינת ישראל ומפלגת את הפוליטיקה הישראלית בתוך הימין ובתוך השמאל. היא באה לידי ביטוי למשל בסיסמת מטה ז'נבה ו'שלום עכשיו' מיד עם סיום ההתנתקות: "מעזה להסכם קבע".

סימון המחלוקת האסטרטגית עדיין לא נותן מענה על השאלה - מדוע בוצעה תוכנית ההתנתקות כפי שבוצעה ובעיקר - בזמן שבוצעה?

בפסח 2005, במאמר שהתפרסם במוסף החג של עיתון 'הארץ', טען אפרים הלוי ש'מפת הדרכים' כללה שלושה יסודות בעייתיים: היא מתייחסת להסדר קבע, מגדירה לוח זמנים להתקדמות להסדר הקבע (בשונה מחזון בוש שהתייחס למעשי הפלסטינים כקריטריון להתקדמות), והחמור מכל - מכפיפה את הצדדים למנגנון בינלאומי שהופך לבורר עליון. בשורה התחתונה 'מפת הדרכים' מכניסה את הצדדים למסדרון שמוביל אותם להסדר קבע כפוי.

לדברי הלוי, בישראל הבינו כי מפת הדרכים ממלכת את ישראל בהסדר קבע כפוי. בעקבות זאת נהגתה תוכנית ההתנתקות, כדבריו, "לא כדי להינתק מעזה, אלא להתנתק ממפת הדרכים". המטרה של תוכנית ההתנתקות הינה להחזיר את נטל ההוכחה למגרש הפלסטיני ולהקפיא את שעון החול שהפעילה מפת הדרכים.

קבלת מפת הדרכים יצרה חשש כבד בלשכת שרון שישראל הולכת להיות מובלת לתהליך כפוי להסדר קבע. כדי לחמוק מתהליך זה, נוצרה תוכנית ההתנתקות שנועדה ליצור "מצב ביניים ארוך טווח" שיאפשר רפורמות ברשות הפלסטינית.

"היום שאחרי" - ומה הלאה?

כאן אציין שני מפתחות לקריאת ההתפתחויות בזירה הישראלית והפלסטינית.

בזירה הישראלית שאלת המפתח היא: האם היעד כעת הוא הסדר קבע או המתנה לרפורמות בצד הפלסטיני? כלפי חוץ, השאלה 'האם תוכנית ההתנתקות הצליחה בהשגת יעדיה?', תיבחן במידה בה יופעל לחץ על הצד הפלסטיני לפירוק הארגונים מנשקם ולעריכת רפורמות.

בצד הפלסטיני, השאלה היא האם תבנה כעת 'מיני פלסטין', כדברי אבו-מאזן, כלומר האם רצועת עזה תהפוך למיני מדינה פלסטינית מתפקדת לראויה, שתוכיח כי הרשות הפלסטינית יכולה לקחת אחריות על כלל השטחים. האפשרות האחרת היא מדיניות של המשך המאבק על הגדה, כדי "לא ליפול למזימה הישראלית שמטרתה להשתלט על הגדה במחיר עזה", קו אשר מוביל אבו-עלא.

אנחנו נמצאים אם כן בצומת רבת משמעות ביחסינו עם הפלסטינים. מה נחליט אנחנו? מה יחליטו הפלסטינים? אלה השאלות שיכולות לפתוח לפנינו דרך חדשה.